

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.10>

ОКАЗІОНАЛІЗМИ У ФАХОВОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ МОВОЗНАВЧОЇ СЕРІЇ ОЛЬГИ ДУБЧАК)

OCCASIONALISMS IN SPECIALIZED SPEECH (A CASE STUDY OF THE LINGUISTIC SERIES BY OLHA DUBCHAK)

Приймачок О.І.,

orcid.org/0000-0002-9725-1249

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті всебічно проаналізовано лінгвістичні й прагматичні параметри індивідуально-авторських неологізмів у фаховому науково-популярному тексті. Матеріалом дослідження стала мовознавча серія Ольги Дубчак («Чути українською. У світі звуки[ў] і букви», «Бачити українською. Слово в мовній картині світу», «Перемагати українською. Про мову ненависті й любові», «Бути українською. Речення і його знаки»). Практика популяризації науки вимагає креативності, тож авторам такого контенту доводиться творчо переосмислювати навіть класичні словотвірні зв'язки. У чотирьох книгах виявлено близько двохсот okazionalismів, утворених простими й комбінованими способами, з використанням формантів та без них. З усіх видів українського афіксального словотвору перевагу надано суфіксації та префіксації. Понад п'ятдесят okazionalismів утворено складанням основ чи цілих слів. Оригінальним виявився спосіб утворювати нові поняття шляхом об'єднання кількох слів через нижнє тире або кілька дефісів. Зафіксовано десяток випадків семантичного словотворення. Значеннєва компресія okazionalismів дає змогу оптимально, економно і креативно (з гумором, іронією чи сарказмом) реалізувати авторський задум, а прийом використання похідного слова в одному мікротексті з твірним водночас забезпечує рема-тематичні зв'язки. З боку семантики всі okazionalismi дуже різнопланові, найцікавішими стали близько тридцяти неолексем, похідних від лінгвістичних термінів. У науково-популярному дискурсі okazionalismi виконують важливі функції: номінативну (щось чи когось позначають); експресивну (роблять це незвично, неочікувано); оцінну (формують суб'єктивну модальність тексту); стилістичну (розбавляють науковий стиль розмовними елементами); текстотвірну (беруть участь у формуванні зв'язності як основної категорії тексту) і освітню (на практиці демонструють можливості українського словотвору).

Ключові слова: науково-популярний текст, фахове мовлення, okazionalism, спосіб деривації, ідіостиль, лінгвістичний аналіз тексту.

The article provides a comprehensive analysis of the linguistic and pragmatic parameters of individual author neologisms in popular science texts. The research is based on the material of Olha Dubchak's linguistic series ("To Hear in Ukrainian. In the world of sounds and letters", "To See in Ukrainian. Words in the Linguistic Picture of the World", "To Win in Ukrainian. On the Language of Hatred and Love", and "To Be in Ukrainian. A Sentence and its Signs"). The practice of popularizing science requires creativity. In this context, authors have to rethink classic word-forming means. The texts from the above-mentioned books contain about 200 occasional lexical items, formed in simple and combined ways, with and without formants. A preference is given to suffixation and prefixation among all types of Ukrainian affixal word-formation. Over fifty occasionalisms are formed by combining roots or full words. The method of forming new concepts by combining several words with an underscore or hyphens appears original. Dozens of cases of semantic word formation have been registered. Connotative compression of occasionalisms permits optimal, economical, and creative (with humor, irony, or sarcasm) realization of the author's idea, and the technique of using a derivative word in one microtext with the original ensures rema-thematic connections. From a semantic point of view, all occasionalisms are very diverse. The most interesting ones are about thirty neologisms derived from linguistic terms. In popular science discourse, occasionalisms perform important functions: nominative (denoting something or someone); expressive (used unusually or unexpectedly); evaluative (forming the subjective modality of the text); stylistic (diluting the scientific style with colloquial elements); text-forming (participating in the creation of coherence as the main category of the text), and educational (demonstrating the possibilities of Ukrainian word-formation in practice).

Key words: popular science text, specialized speech, occasionalism, method of derivation, idiostyle, linguistics analysis of the text.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ століття як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці з'явилася низка досліджень мови і стилю новітніх наукових текстів, у яких констатовано формування «нової ідеології наукового текстотворення і текстосприймання – риторики науки» [1, с. 61]. Як жодна наукова ідея не має перспектив

без її привабливого формального втілення, так і жоден науковий твір без застосування певних риторики-стилістичних прийомів не може бути адекватно сприйнятим і зрозумілим. Тепер цей феномен уже фахово й доказово проаналізовано насамперед у працях Г. Дядюри, Н. Зелінської, Н. Кочукової, О. Мельник, Н. Непийводи,

П. Селігея та ін. Дослідники одностайні в тому, що сучасна наукова комунікація – це оптимальне поєднання раціонального й естетичного і в процесах наукової аргументації, і в досягненні бажаного прагматичного ефекту й авторського задуму. Освітня й наукова практика свідчить: що виразніше, образніше, наочніше будуть сформульовані нові теорії чи відкриття, то швидше і простіше вони знайдуть відгук у реципієнтів наукової інформації, легше об'єднають прихильників. Лінгвостилістичні координати наукового дискурсу виявляються не менш важливими, аніж власне наукові. Тому виявлення його специфічних мовленнєвих рис як інструменту взаємодії між автором і адресатом є актуальною проблемою сучасного мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки традиційно okazіоналізми як експресивно забарвлені слова поділяють на авторські й розмовні, то й досліджують їх переважно або на вдячному матеріалі художнього індивідуально-авторського мовлення (І. Бабій, Г. Вокальчук, Н. Голікова, С. Єрмоленко, Н. Сологуб та ін.), або на фактах з масмедіа (М. Навальна, О. Стишов, М. Степаненко, О. Тараненко, О. Турчак та ін.). Новий матеріал, проте, свідчить, що авторські неолексеми подеколи функціонують і в наукових текстах (особливо науково-популярних, більше відкритих до експресивізації [2], терпимих до порушення норм), і йдеться не тільки про не зафіксовані галузевими словниками нові терміни. Перехід наукової комунікації від чисто інформаційної, невиразної, шаблонної і знеособленої до антропоцентричної, індивідуалізованої, відкритої до мовних смаків сьогодення, в якій науковець має право на самовираження, потребує залучення різноманітних нестандартних засобів, одним з яких завжди було okazіональне слово.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити масив okazіоналізмів Ольги Дубчак, ужитих в її мовознавчій серії [3–6]. Конкретними завданнями є словотвірний, граматичний, стилістичний і функційний аналіз авторських okazіональних слів.

Виклад основного матеріалу. Кожне нетривіальне слово чи словосполучення завжди балансує між мовною нормою і її порушенням. Слушну думку має О. Стишов: okazіоналізм варто розглядати «як складне явище системного (реалізація словотвірних можливостей, закладених у системі певної мови) й асистемного (ненормативність, функціональна, емоційна й експресивна зумовленість, створена для ситуативних потреб) характеру» [7, с. 47]. Порівняно з розмовним,

публіцистичним чи художнім, науковий стиль, як і офіційно-діловий, дуже обмежений у використанні ненормативних одиниць, адже вони можуть ускладнити процес передачі і сприйняття інформації. Але практика популяризації науки вимагає креативності, тож авторам такого контенту доводиться творчо переосмислювати класичні словотвірні зв'язки. Детальний аналіз усіх лексичних новотворів О. Дубчак (у текстах чотирьох книг виявлено близько двохсот одиниць) варто почати з актуальних і нормативних для української мови способів деривації, якими авторка послуговується, додавши при цьому ще й граматичний критерій при поділі неолексем на частини мовні класи.

З усіх видів українського афіксального словотвору О. Дубчак надає перевагу суфіксації, а за обсягом неолексем і використаних при цьому формантів чільне місце посідають демінутиви: *Є кілька моментів, яких бажано дотримуватися, аби не образити нашу мовоньку калиновоньку, солов'їноньке наше мовенятко* [3, с. 76]. Іменники цієї семантичної групи творяться за допомогою формантів **-к-, -ик-, -ек- -ок-, -очк-, -ечк-, -еньк-, -есеньк-** та ін.: *байрактарчик, брюттик, мемчик, окупантик, фішечка, приїменничок, прислівничок, лайфхачек, дужечки, реченнечко, менталочка, жахунчики, монстренятко, мовознавченька, мовознавуся*. Наприклад: *Наша ... мовонька з ласкавої й приязної мовусеньки... перетворилася на суворий, жорсткий і навіть жорстокий конструкт* [4, с. 17]; *А вам же не хочеться образити маленьких гарненьких мовочок, правда?* [3, с. 72]; *Крапка з комою допоможе вам утримати контроль над мовленнєвим потоком (і трошки над менталочкою)* [5, с. 185]; *У мене навіть є мемчик на цю тему* [6, с. 298]; *Давайте ще одне реченнечко з послідовною підрядністю* [5, с. 108]; *Пам'ятаєте жахунчики про нескладотворчий ў?* [3, с. 102]; *Ну точнісінько тобі прислівнички...* [6, с. 235]; *І це один маленький лайфхачек* [6, с. 255]; *Це кальковане монстренятко прийшло самі знаєте звідки* [6, с. 219]. Для наочної демонстрації однієї з «фішечок» української мови – практично необмежених можливостей щодо творення демінутивів – Ольга Дубчак жартує: *Присвяtimo ще трошки часу цій книжечці – і побіжимо перераховувати грошенята Притулочці на теплики, броніки й байрактарчики. Бо ніщо не завадить нам наближати Переможеньку...* [3, с. 99]; *Науковому й офіційно-діловому стилю слова зі значенням пестливості не притаманні, але ми геть не здивуємося, побачивши одного дня*

в статті скопусівського журналу об'єктик і метусю дослідження, а в заяві на відпустку – бажаннячко відпочиткати [3, с. 107].

З допомогою різноманітних суфіксів суб'єктивної оцінки авторка утворює низку прикметників (навіть відносних) і прислівників. Наприклад: *Просто визнаймо, що глаголиця – гарненька, а кирилиця – практичненька* [3, с. 23]; *У протісінькому реченні ... слова можна легко попередставляти* [6, с. 29]; *Прийменник до теж малесенький і вреднюсінький* [6, с. 259]; *Мова економна, а ми трошки ледаркуваті* [6, с. 40]; *Різнокореневі пароніми – це ще й крутецький стилістичний прийом* [6, с. 68]; *Слів у мові багатенно...* [6, с. 52]; *А ловенько ж я вас, еге ж?* [5, с. 74]; *Просто покажу його мовчечки й за вами поспостерігаю* [4, с. 108]. Проте як науковиця, авторка попереджає про обмеження окремих словотвірних моделей, що суперечать логіці: *Відносним прикметникам дуже хотілося б на пінну вечірку із суфіксами, але оглядовому майданчику не подобається бути оглядовезним, а читацький квиток чомусь зовсім не погоджується бути читацьненьким* [6, с. 159]. У цьому разі авторські оказіоналізми подано як факт застереження від мовленнєвих помилок.

Окрім здрібніло-пестливих, авторка послуговується й іншими суфіксами для творення оказіональних слів різних частин мови. Для словотворення абстрактних іменників використано суфікси **-ість**, **-нн-**: *...суфікси виражають здрібнілість, пестливість, усяку таку няшність* [3, с. 144]; *Навіть якщо ніяких конкурсів з милозвучності чи найкращості мов не існує...* [4, с. 144]; *А в синтаксисі не буває нелогічностей* [5, с. 193]; *Над недоконуванням працюють суфікси...* [6, с. 201]; *Доконування – спеціалізація префіксів* [6, с. 202]. Для творення іменників з конкретною семантикою використано інші форманти: *У нас за планом обійманки і безособові форми* [6, с. 230]; *Новий правопис усі ці жартики-жартусики скасував* [3, с. 90]; *Безвідмовна нагадайка про те...* [5, с. 169].

Прикметники зі словотвірними суфіксами є найчастотнішими з-поміж усіх авторських неолексем. Цікаво, що практично все це відносні прикметники з продуктивними формантами **-ов-**, **-н-**, **-ськ-**, **-яч-**, твірною основою яких часто стають лінгвістичні терміни, наприклад: *Попри подвійність наголосової натури, він усе-таки тримається деяких моральних принципів* [3, с. 68]; *У мовознавстві... це дуже логічна двокрапкова штука* [5, с. 188]; *Прикметник час від часу перебирає на себе присудкові обов'язки* [5, с. 40]; *Комовий урожай завжди такий бага-*

тий [5, с. 158]; *Якщо у вас виникають сумніви, то є такий дієвідмінний лайфхак* [6, с. 220]. Є й інші випадки моделювання прикметників за узвичаєними українськими зразками: *Нехай співає й підкорює вовчичні серця* [6, с. 14]; *Що ви зараз хотіли би пояснити олдовій авторці...* [5, с. 23]; *...Складно знайти письменника, який не присвятив би цим доблесним росіяньським війнам своєї художньої уваги* [4, с. 35]; *...запрошуємо вас у чарівний світ рашкостанських щелеп* [4, с. 52]; *...ахранаатмєнне заклинання уже давно замінене* [4, с. 118].

Досить показовими на тлі суфіксального прикметникотворення є компаративні форми від твірних основ відносних прикметників, адже це суперечить нормам літературного слововживання. Тому для «виправдання» таких лексем О. Дубчак у близькому контексті обов'язково вживає або ці твірні слова, або спільнокореневі, або синонімічні, наприклад: *Усі змагаються: у кого мовний патруль мовніший* [3, с. 185]; *Задньоязиковому К не надто подобається сидіти на задвірках вимови, тому... він одразу переходить у передньоязиковіший* [3, с. 129]; *...згідно з правилами ... міряться, у кого трави конопляніші, не той* [6, с. 160]; *Нас цікавить поетичніший бік питання, власне, мовний* [4, с. 70].

Для оказіонального дієслівного словотвору (тут, як і в узуальному словотворі, суфіксальна деривація значно поступається префіксальній) використано суфікси **-и-**, **-а-**, **-ну-**, постфікс **-ся**, наприклад: *Усе в Н у принципі добре, живе собі, прононсить, так би мовити, нам на радість* [3, с. 89]; *Якщо вам хочеться докати, ю а велкам, як кажуть у нас у селі* [6, с. 262]; *Ми «гекаємо»* [4, с. 56]; *Ця частинка ... може собі дозволити зменшувально-пестливити у прислівниках і в дієсловах* [4, с. 102]; *Хай як змінюватиметься іменник, прикметник дзеркалитиме це все до найменшої дрібниці* [6, с. 154]; *А от навпаки – одзвінчитися глухому – це будь ласка* [3, с. 111]; *Г наприкінці слова і складу не оглушується і до Х не наближається* [3, с. 133]; *Шиплячі можуть хіба лише напівном'якиуватися* [3, с. 115]; *Усі кумуються, хрестяться, родичаються* [4, с. 185]; *Саме від цього дня стартонуло розуміння...* [6, с. 32]; *Воно тоді почує, образиться й мінусеться* [4, с. 37].

Суфіксальних оказіоналізмів-прислівників виявлено небагато (усі утворені формантом **-о-**): *Пароніми – це кількавимірно* [6, с. 63]; *Орки? Недостатньо русофобно* [4, с. 25].

Префіксальні оказіоналізми в мовознавчій серії О. Дубчак хоч кількісно й поступаються

суфіксальним, проте за різноманітністю застосованих формантів (префіксів і префіксоїдів) навіть дещо переважають. Цей спосіб словотвору теж охоплює різні граматичні класи: іменники, прикметники, дієслова. Щодо власне префіксів, то найчастотнішим виявився формант **не-** з притаманною йому семантикою заперечення: *Категоричний несекрет, що найцікавіші винаходи ... належать здебільшого якимось пройдисвітам* [5, с. 132]; *Пропоную запам'ятати чотири вершини неапокаліпсису* [5, с. 236]; *Разом пишемо немонстрів...* [6, с. 286]; *Бабусі й дідуся з некийських територій мали би бути* [6, с. 91]. Дієслівна префіксація теж актуальна для увиразнення значення твірної основи, наприклад: *Явище, яке завжди вирятовує в незручних ситуаціях* [6, с. 48]; *Це ще один привід попишатися* [3, с. 39]; *Ця гаубиця так закошмарила рашистів на острові Зміїний...* [4, с. 98].

Досить розмаїтим в авторському словотворенні префіксальним способом виявився сам корпус префіксоїдів, за допомогою яких утворено десятки іменників і прикметників. Безумовними фаворитами ідіостилю О. Дубчак стали популярні зараз **мега-** і **супер-**. Наприклад: *Можна відчувати себе мегапоетом, який творить нові слова* [6, с. 295]; *Цю частину книжки пише якась мегаприхильниця складних конструкцій у мові* [5, с. 84]; *І це входить до мегакатегорії діяльності* [6, с. 197]; *Людина – істота соціальна, її мегавинахід мова – теж* [6, с. 19]; *Хіба що мовний патруль зафіксує ваше прізвище у своєму мегаграмотному нотатнику* [3, с. 15]; *Синонімічні відношення мегавідкриті й супергнуцькі* [6, с. 50]; *І ось вам супермегановина!* [4, с. 135]; *Це супердокладно* [5, с. 81]; *...звукосполюка, позначена нашою супероригінальною літерою Ї* [4, с. 55]; *Другою суперважливою функцією мови є когнітивна* [6, с. 20]; *...яке ви маєте суперуміння?* [6, с. 312] тощо. Решту префіксоїдів ужито епізодично, але не менш ефектно: *...розитовхали з напіворімоти своїх сократів і арістотелів...* [3, с. 21]; *Маленькі дози болю роблять нас антикрихкими* [6, с. 185]; *У нас є прізвиська для цього псевдонароду* [4, с. 36]; *Ми ультрагалізно знаємо, що звертання відокремлюються* [5, с. 169].

Відомим засобом експресивізації будь-якого тексту є прикметникові форми суперлатива, тож О. Дубчак активно послуговується цією моделлю, утворюючи найвищий ступінь порівняння навіть від тих лексем, які в узусі його не передбачають (хіба що в неофіційному розмовному спілкуванні). Наприклад: *І найхітвіший момент* [3, с. 149]; *Усі знаки, крім одного.*

Найрівноправнішого [5, с. 240]; *Найзвичніший для нас підмет виражений іменником* [5, с. 36]; *Найбезпроблематичніший для нас присудок виражений дієсловом* [5, с. 40]; *І останній, найпрактичніший урок...* [4, с. 132]; *...вийшло просто вогненно в якнайпрямішому сенсі цього слова* [4, с. 68]; *Найшикарнішу вечірку в мові завжди влаштовують на третьому поверсі* [6, с. 12]; *У перекладі на наймилозвучнішу це означає...* [5, с. 15].

Виразними, промовистими і кількісно багатими стали оказіоналізми, утворені комбінованими способами деривації, коли до цього процесу залучено або кілька формантів (префіксально-суфіксальний), або кілька твірних основ (основоскладання, словоскладання). Звісно, конфіксація значно поступається складанню, проте і тут є кілька цікавих неолексем. Наприклад: *Називаючи вбивць і мародерів орками, ми їх ірреалізуємо, олітературнюємо, офантазуємо* [4, с. 44]; *...потреби в штучному «оприродненні» мови немає* [6, с. 82]; *Після ... оприявлення звірств... придумувати нічого не довелося* [4, с. 50]; *То як, доускладнювалися?* [5, с. 81]; *Оніженені форми українська мова завиграшки може утворити з будь-якого слова* [4, с. 101]. Словотвірна мотивація цих індивідуально-авторських неологізмів настільки прозора, що жодних проблем з їх тлумаченням не виникає.

У мовознавчій серії О. Дубчак помічено понад п'ятдесят композитів і юкстапозитів: переважно це іменники і прикметники, утворені всіма можливими різновидами складання. Так, завдяки складанню основ з інтерфіксом (зрідка без) з'явилися оказіоналізми *тирелюб*, *філологопташечка*, *лінгвісто-мудрець*, *свинособаки*, *котикоозначення*, *песикоозначення*, *брючай*, *чортислівник*, *ч(орт)ислівник*, *месенджеросвіт*, *еталонно-українська*, *дзвінко-глухий*, *мовознавчо-правописний*, *активно-агресивний*, *пасивно-агресивний*, *синтаксично-бетонний*, *гендерно-перехняблений*, *змісто-інтонаційно-довершений*, *російсько-бурятсько-удмурдський* (солдат). Завдяки складанню основ із суфіксацією виникли слова: (почуття) *всепропальності*, (ореол) *трикрапковості*, (пора) *смайликотворення*, (дивне) *людоутворення*. Решта авторських новотворів – це юкстапозити прикладкового типу: *роботяга-суфікс*, *дурничка-примовка*, *примовка-дурничка*, *молекули-члени* (речення), *букви-брусочки*, *Оля-підмет*, *Оля-звертання*, *речення-вірш*, *тире-нахаба*, *тире-мафія*, *тире-непереборність*, *приголосні-лини*, *малесенький-однесенький*, *здрібність-пестливість* та ін. З-поміж оказіоналіз-

мів цього різновиду особливо неочікуваними стали такі іронічні утворення: *Це класна гіпотеза... назвімо її «гіпотезою-не-доколунаєшся» і ходімо далі* [6, с. 17]; *Чого ви заголосили, як та Ярославна-самі-знаєте-де?* [6, с. 238]. Саме складні слова, порівняно з іншими типами оказіоналізмів, демонструють найвищий ступінь семантичної компресії, яка усуває надлишкову інформацію базової для них мотиваційної конструкції (пор.: *Оля-підмет* і *Оля-звертання* замість *Речення зі словом Оля у функції підмета чи звертання).

Абсолютно оригінальним виявився ще один спосіб авторки утворювати нові поняття шляхом об'єднання кількох слів через нижнє тире. Такі фрагменти тексту можна потрактувати як специфічні контекстні юкстапозити, наприклад: *Привід попишатися: українська_абетка_майже_ідеальна* [4, с. 26]; *Конструкції... в інших мовах (ну добре, в усі ми знаємо якій мові)* [6, с. 260]; *Який сенс вчити якусь там українську, якщо в тебе справжня російськомовна щелепа?* [4, с. 53].

Коли «на сцену виходить український словотвір» [4, с. 48], то поява найнесподіваніших слів потенційно передбачена й закономірна в кожному окремому тексті незалежно від стилю чи жанру. Так, скажімо, у своїх мовознавчих книжках авторка неодноразово пише своє прізвище з маленької букви. Наприклад: *Коли ви ставите кому між підметом і присудком... , десь гірко плаче один маленький дубчак* [5, с. 210]; *Ані маленький, ані великий дубчак, ані натовп дубчаків не спинить українця...* [5, с. 216]; *Авторка – стріляний дубчак* [5, с. 23]. Очевидно, це приклад лексико-семантичного словотворення, коли власна назва стає загальною і саме в цьому контексті означає «мовознавиця, редакторка, популяризаторка української мови». Такий самий процес появи нового значення вбачаємо і в слові *дорослий*, коли воно вжито у словосполученні *доросле мовознавство* [5, с. 41] з семою 'науковий, фаховий'. А в уривку *Зазвичай пароніми, як і решта -онімів, належать до однієї частини мови* [6, с. 66] лексикалізовано другу частинку термінів синонім, антонім, омонім, аби уникнути їх повторень. Насправді лише фахівцям відомо, що онімами узагальнено позначають усі власні назви, але в цьому випадку значення зовсім інше. А в уявному сатиричному діалозі українця з ворогом *Ви што, язичники? – Не, мовники* [4, с. 93] семантичні оказіоналізми *язичники* і *мовники* означають тих, хто спілкується російською (твірною основою мови → російський мови) і українською (твірною основою мови). Маючи

неабиякий філологічний хист, вигадуючи свої слова в різний доступний спосіб, Ольга Дубчак завжди робить це ефективно й ефектно.

Проаналізувавши корпус оказіоналізмів з позицій способу їхнього творення, варто детальніше розібратися з тими стилістичними прийомами і конкретними способами, завдяки яким авторське слово виконує не просто функцію номінації, але й стає потужним експресивом у формуванні суб'єктивної модальності всього тексту, має виразний прагматичний ефект. З наведених вище численних контекстів помітно, що авторка поряд зі своїм новотвором часто подає й твірне слово, ніби демонструючи сам процес деривації. Наприклад: *Ч – твердий приголосний, дуже твердий, мегатвердий* [3, с. 119]; *Так уже жартували, а пережартувувати чиясь – не наш метод* [4, с. 116]; *Просто крутий жарт для крутих жартувальників* [6, с. 313]; *Я вважаю це образливе прізвисько найнеобразливішим з усіх* [4, с. 36]; *Можна виокремлювати ще багато груп, підгруп і групеньок* [6, с. 142]; *Та хоч би яке було поширене, поширеніше й поширеніше було звертання...* [5, с. 75]; *... Робити світ кращим, це кращим, і ще кращішим!* [5, с. 243]; *Це буде вогненний вогонь, просто-таки надвогненний вогнище* [6, с. 252]; *Мистецтво слова – це коник наших політиків. Точніше, конисько, конище, екстракін!* [6, с. 113]; *...Верба поєднує в собі ... цікавинки. Виходить цікавенько...* [4, с. 92]; *Якщо в межах залапкованого тексту є ще щось у лапках...* [5, с. 229]; *У гонитві за більшою українськістю української мови ми стали забувати...* [6, с. 283]. Стилістично такі приклади виразні саме через повторення спільнокореневих слів. Це тавтологія у найкращому її розумінні, яка часто переходить у градацію з помітним оцінним компонентом.

Сам текст, отже, стає середовищем, у якому виникає оказіоналізм, а наведена словотвірна мотивація слугує чинником розгортання окремих мікротем, тобто чинником зв'язності тексту. Особливо це помітно, коли одні й ті самі оказіоналізми повторюються на різних сторінках книги, у різних контекстах. Наприклад, у книзі «Перемагати українською» можна часто побачити слова *Рашикостан* і похідне *рашикостанський* (снаряди, бомби, щелепи, солдати); у книзі «Бути українською» авторка чотири рази вживає утворений нею прикметник *розпрекрасний* (як правило, для характеристики складних і ускладнених об'ємних речень); а в усій мовознавчій тетралогії традиційні лексеми – це *мовочка*, *жартуки-жартутики*, *брютик* та ін. Такі повторювані оказіо-

налізми теж забезпечують зв'язність (як у межах однієї книги, так і всієї серії).

Подеколи авторка наочно демонструє конкретну словотвірну модель, що призвела до появи нового слова, і використовує це як потужний стилістичний засіб: *Емоції, які не названі, а виражені за допомогою підручних засобів. Точніше, під'язичних...* ('виражених язиком') [6, с. 310]; *Якщо ви напружилися..., то розпружуйтеся* [5, с. 19]. Часом вона навмисно жонглює формантами, ніби приміряючи їх до твірної основи: *У префікса пре-є синоніми: суперпогано, надпогано, мегапогано* [3, с. 60]; *Діяльність – це дуже, мега-, супер-, екстрашироке філософське поняття* [6, с. 196]; *Суперслов'янські русичі росіяни, суперрусські слов'яничі росіяни...* [4, с. 92]; *Тире – дуже виділябельний знак. Чи як його, виділяювальний? Виділювальний? Виділювальний? Ви зупините мене сьогодні?!* [5, с. 204]. Останні приклади нагадують вербальну гру, певне пародіювання, як-от: *ти-ти-ти-мова* (натяк на польську вимову) [4, с. 20]; *...есперанто, задовбанто, суахілі, заманалі і так далі...* [3, с. 188]; *Альд Крапкозкомович, Крапко Зкомович Мануцій* (комічні варіації антропоніма вченого Альда Мануція, який вигадав крапку з комою) [5, с. 177]. Семантична компресія таких okazіоналізмів дає змогу оптимально, економно і креативно (з виразною оцінкою, гумором, іронією чи сарказмом) реалізувати авторський задум, а використання похідного слова в одному мікротексті з твірним водночас забезпечує рема-тематичні зв'язки, надважливі для текстотворення. У випадку з okazіональним словом характер мотивації допомагає ще й швидко та адекватно зрозуміти його значення.

Насамкінець хочеться звернути увагу на ще один цікавий авторський прийом, що стосується

неолексем, утворених від наукових термінів. Їх напевно чимало: *мовочка, мовознавченка, мовознавця, філологопташечка, лінгвісто-мудрець, роботяга-суфікс, синтаксично-бетонний, тирелюб, тире-мафія, комовий, трикраповість, чортислівник, песико- і котикоозначення, Оля-звертання, молекули-члени речення, мегакатегорія* та ін. Звісно, вони не претендують на процедуру стандартизації, але в такий спосіб Ольга Дубчак намагається зняти напруження і позбавити читача-нефахівця від зайвого пієтету перед науковим апаратом, адже замість сухих і нейтральних термінів уживає емоційно-виразні okazіоналізми з позитивною оцінною конотацією.

Висновки. Детальний аналіз незузальних лексем (а їх виявлено близько двохсот одиниць) мовознавчої серії О. Дубчак засвідчив принаймні дві важливі речі. По-перше, okazіоналізми в науковому дискурсі можливі і цілком природні. По-друге, вони одночасно виконують кілька важливих функцій: номінативну (щось/когось називають, кваліфікують); експресивну (роблять це незвично, виразно, неочікувано); оцінну (дають авторську оцінку явища, формують суб'єктивну модальність); стилістичну (розбавляють науковий виклад елементами розмовного, публіцистичного чи художнього мовлення, формуючи особливий ідіостиль О. Дубчак); текстотвірну (забезпечують внутрішньотекстові зв'язки, тобто беруть участь у формуванні зв'язності як основної категорії тексту) і освітню (практично демонструють необмежені можливості українського словотвору). Перспективним у цьому напрямку може стати дослідження мови і стилю інших сучасних популяризаторів науки з метою моніторингу видів і функцій лексичних інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зелінська Н. В. «Риторика науки» як нова модель наукової комунікації. Наукові записки. Львів: Українська академія друкарства, 2001. Вип. 3. С. 60–63. URL: <https://nz.uad.lviv.ua/media/3/23.pdf>
2. Приймачок О. І. Експресиви сучасного науково-популярного тексту природничої тематики. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 34. Т. 2. С. 39–45. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/34/part_2/8.pdf
3. Дубчак О. Чути українською. У світі звуки[ў] і букв. Київ: Віхола, 2021. 192 с.
4. Дубчак О. Перемагати українською. Про мову ненависті й любові. Київ: Віхола, 2022. 144 с.
5. Дубчак О. Бути українською. Речення і його знаки. Київ: Віхола, 2025. 256 с.
6. Дубчак О. Бачити українською. Слово в мовній картині світу. Київ: Віхола, 2021. 336 с.
7. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Вид. 2-е. Київ: Пугач, 2005. 388 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026